

temi koja je sada vrlo aktualna zbog obilježavanja četiristote objetnice crkvene unije u Brestlitovsku. Poljski su znanstvenici obrađivali teme iz poljske povijesti i probleme nacionalnih manjina. Posebni interes bio je posvećen politici Sovjetskog Saveza prema poljskoj manjini, te položaju Poljaka i drugih nacija pod njemačkom okupacijom i Nijemaca pod poljskom vlašću nakon Drugoga svjetskog rata. Osim toga bavili su se i općenito nacionalnim pitanjima u Europi, te pojedinim temama iz srednjoeuropske povijesti, kao na primjer odnosom čehoslovačke vlade prema Zakarpatskim Rusinima u međuratnom razdoblju, ili problemima suvremene Makedonije.

Gost iz Bukurešta predstavio je u svome referatu situaciju Roma u Rumunjskoj, a posebno njihove progone i stradanja za vrijeme Drugoga svjetskog rata, kad se ta etnička manjina suočila s opasnošću eksterminacije deportacijom u Ukrajinu pod njemačkom vlašću i prisilnim radom u nehumanim uvjetima, što je uzrokovalo smrt mnogih rumunjskih Roma.

U Poznanju je bilo više predstavnika zemalja nastalih raspadom bivše Jugoslavije: SR Jugoslavije, Makedonije, Bosne i Hercegovine, te Hrvatske. Govorilo se uglavnom o nacionalnim manjinama i međunacionalnim konfliktima, ali i o mogućnostima koegzistencije naroda. To su pokazali i Hrvati kad su govorili o ulozi manjina u ekonomskom životu zemlje, te o Česima u Hrvatskoj. Puno se tu može reći pozitivnog, iako nije da do konflikata ne dolazi. Naprotiv, bilo je – doduše manjih – konflikata i između Čeha i Hrvata, no do velikih, ratnih sukoba ne dolazi dok većinska nacija ne uvidi u manjini – s pravom ili bez prava – opasnost za sebe i dok se ne pojavljuju teritorijalni zahtjevi, dok se ne traži politička autonomija ili secesija, što najčešće mora podupirati vanjska sila – materinska država nacionalne manjine.

O konfliktima, i to s izrazito velikosrpskih stajališta, govorio je u Poznanju gost iz Beograda. Sudionici skupa morali su se tada suočiti sa zbilja velikom dozom srpske propagande tog tipa, toliko da je teško – ako je uopće i moguće – s njome polemizirati. Nikome, mislim, nije na kraju ostalo ni malo sumnje kako taj nastup treba razumijeti. Ta situacija navodi na dva zaključka. Prvo, da je na svim takvim ili sličnim skupovima nužna prisutnost hrvatskih predstavnika, da bi mogli na neki način odgovoriti – što se u Poznanju i dogodilo – te objasniti drugima svoje stavove. I drugo, ne manje važno, da je sadržaj referata i način predstavljanja teme vrlo važan, jer se agresivnim, punim mržnje referatima može kompromitirati svoju zemlju.

Sa strpljenjem treba čekati zbornik radova s poznanjskog skupa, u kojem će se moći pročitati sve referate koji su tamo izgovoreni, kao i one za koje nije bilo dovoljno vremena na skupu. Tuda iskustva u vezi s nacionalnim manjinama mogu samo pomoći u rješavanju problema s kojima se suočavaju države ne samo Srednje i Jugoistočne Europe.

Magdalena Najbar-Agičić

»ČUVALI SMO USPOMENU«

Sve što je dosada napisano o pobuni Hrvata u Villefranche-de-Rouergue, Aveyron, Francuska, 17. rujna 1943. godine, dragocjen je materijal za povijesni događaj koji je bio još jedna tabu-tema kroz proteklih 50 godina komunističkog policijskog sistema. Iako se taj događaj ne može još vjerodostojno zaokružiti zbog pomanjkanja dokumenata, dosadašnje njegove interpretacije dijametralno su suprotne.

Osvrnut ćemo se ukratko na samoinicijativno istraživanje o pobuni Hrvata društva *Francusko-hrvatsko prijateljstvo (Amitié France-Croatie)*, čija je utemeljiteljica i predsjednica gospođa Marija Tomulić, koja s obitelji živi u Parizu od 1966. godine.

Društvo je osnovano 1978. godine na obostrani poticaj kruga dugogodišnjih hrvatskih i francuskih prijatelja u svrhu boljeg međusobnog upoznavanja, upoznavanja dviju povijesti, te razmjene dviju kultura. Društvo je tako htjelo odgovoriti na obostrana raznolika pitanja i zapitkivanja o zemlji, jeziku, književnostima, umjetnosti, povijesti, običajima itd.

Od samog osnutka Društvo redovito izdaje i distribuira svoj dvojezični časopis manjeg opsega pod naslovom *Cahiers France-Croatie*, na čijim stranicama možemo čitati razne članke o povijesnim događanjima, o književnim djelima, o poeziji obaju naroda, te prijevode iz hrvatske proze i poezije. Naj-češći su izvrsni prijevodi Rose Tomulić, kćerke Marije Tomulić, koja djeluje u Nîmu, drugom centru ozračja i djelovanja Društva.

Uza to, Društvo je osnovalo i svoje izdavačko društvo pod naslovom *Arc en ciel (Duga)*, koje je već objavilo više dvojezičnih ilustriranih zbirki hrvatske i francuske proze i poezije, također u prijevodima R. Tomulić.

Društvo je organiziralo i više koncerata, folklornih nastupa, izložbi, u Parizu tako i gradu Nîmu. Financira se iz osobnih se fondova i privatnih donacija bez ikakve javne pomoći.

Sasvim slučajno su članovi Društva, uvijek u potrazi za proširenjem i obogaćenjem svoje djelatnosti, saznali godine 1979. za pobunu Hrvata i Hrvata muslimana u Villefranche-de-Rouergueu u tijeku drugog svjetskog rata. Te iste godine Društvo je poduzelo niz akcija koje bi im mogle osvjetliti taj događaj.

Prvi je korak Društva zamolba msgr. Jablanoviću, biskupu iz Sarajeva, koji je baš tada boravio u Parizu, da u četvrtak, 1. studenog 1979. godine održi svetu misu zaдушnicu, u crkvi Notre Dame de la Salette u Parizu, palim hrvatskim vojnicima. Tijekom propovijedi msgr. Jablanović istaknuo je da je njegova ekscelencija msgr. Marty, kasniji kardinal i nadbiskup grada Pariza, koji je porijeklom iz departmana Aveyrona, a koji je u vrijeme tih tragičnih događaja bio župnik u Villefrancheu, sutradan nakon pogibije hrvatskih vojnika, održao za njih svetu misu zaдушnicu i blagoslovio mjesto gdje su počivala njihova tijela. O svemu tome nas informiraju *Cahiers France-Croatie* iz 1979. godine. Društvo je uspostavilo prijateljske kontakte s njegovom ekscelencijom kardinalom Martyjem u mirovini, također očevicom tragičnih događaja, koji je običavao nakon rata, prilikom svojih šetnji, posjetiti grob mladih nepoznatih hrvatskih vojnika i pomoliti se za njih. Njegova ekscelencija kardinal Marty, s kojim smo i mi uspostavili pismene kontakte, poginuo je 1993. godine u prometnoj nesreći, prije nego nam je uspio dati svoje viđenje pobune i njenog ugušenja.

Iz prepiske Društva s lokalnim vlastima u Villefrancheu saznajemo kada i kako je došlo do imenovanja dijela ceste koja vodi od raskršća Avenije Toulouse i Avenije E. Soulié prema novom groblju, tzv. cesta D 1, u smjeru Monbazens, Decazeville, Figeac, Pariz, *Hrvatskom avenijom (Avenue des Croates)*. Penjući se cestom i približavajući se novom groblju Sv. Margueritea, možemo pročitati natpis, udaljen nekoliko metara od ceste, *Champ des martyres Croates*, iza kojega je danas nalazi livada s grobom palih hrvatskih vojnika.

Iz prepiske Društva sa službenim francuskim vlastima Villefranchea saznajemo da ime Hrvatska avenija potječe iz 1961. godine, da ga je odobrilo Gradsko vijeće Villefranche-de-Rouerguea, a na zamolbu Hrvatice gospođe Cviličević iz Pariza, upućenu općinskim vlastima Villefranche-de-Rouerguea, u ime grupe Hrvata sa stalnim boravkom u Francuskoj. Zamolbi je udovoljeno te je tom prigodom održana skromna komemoracija na kojoj je odluka objavljena, uz prisutstvo Udruženja boraca Villefranche-de-Rouerguea (ANACR - Association Nationale des Anciens Combattants de la Résistance), prefekta, gradonačelnika, ostalih ličnosti grada, građana, mnogih Hrvata

sa stalnim bo- ravkom u Francuskoj. Uostalom, uz prisustvo Hrvata ili bez njih, Udru- ženje boraca grada Villefranchea – ANACR-a, redovito i neizostavno, svake godine, organizira, od 17. rujna 1944., komemoraciju s polaganjem vijenca palim Hrvatima, kojoj prisustvuju bivši borci, prefekt, gradonačelnik i brojni građani, te im se i ovom prilikom toplo na tome zahvaljujemo u naše ime i u ime još do danas nepoznatih obitelji.

U želji da prikupi što više podataka o pobuni Hrvata, Društvo se obratilo gra- donačelniku Gradskog poglavarstva Villefranche-de-Rouerguea i tadašnjem zastupniku Aveyrona gospodinu Robertu Fabreu, za dodatne informacije. Uz dobivenu informaciju o imenovanju Hrvatske avenije, Društvo je ljubazno zamoljeno da se za sve daljnje informacije obrati jugoslavenskom veleposlanstvu u Parizu ili generalnim konzulatima u Marseilleu ili Lyonu, a koji šalju svoje predstavnike na komemoracije. I na ostale zamolbe Društva uslijedili su ljubazni odgovori da su za sve informacije kompetentne naznačene jugoslavenske institucije.

Društvo nije imalo više kuda nego se obratiti Hrvatskoj katoličkoj misiji u Parizu za održavanje svetih misa zadušnica u Villefranche-de-Rouergueu u mjesnoj crkvi Notre Dame, te u Parizu. Otada se brinulo da sa svoje strane redovito daje obavijesti u pariškom i lokalnom tisku o svetoj misi i komemoraciji s polaganjem vijenca, pozove sve hrvatske domoljube i prijatelje Hrvata da im prisustvuju. Mise su služili hrvatski sve- čenici na hrvatskom jeziku.

No, Društvo nije ostalo na tome. Ono je uspostavljalo prijateljske kontakte sa stanovnicima Villefranche-de-Rouerguea, posebice gospodinom Louisom Erignacom, tadašnjim profesorom filozofije, očevicem događaja, sudionikom pokreta otpora i autorom knjige *Pobuna Hrvata (La révolte des Croates)*. Tekst je najprije bio reneotipi- ran, 1980., a zatim objavljen kao knjiga 1984. godine. Jugoslavensko je veleposlanstvo, naimе, zamolilo autora da u svom tekstu riječ *Hrvat* zamijeni riječju *Jugoslaven*, što autor nije dosljedno proveo, toliko mu se riječ *Hrvat* bila usjekla u memoriju i postala mu familijarna, kao i ostalim građanima Villefranchea. Ali je u predgovoru zamolio čitatelje da *kad pročitaju riječ Hrvat misle na Jugoslaven*.

Društvo je uspostavilo prijateljske kontakte i s nekim drugim mještanima Ville- franchea, posebno bivšim vlasnikom zemljišta, na kojem je grob hrvatskih vojnika, nekim susjedima očevicima i ostalim simpatizerima Hrvatske i Hrvata.

Danas su na grobu zvijezda petokraka i natpis na francuskom: *Ovdje počivaju jugoslavenski borci koji su pali daleko od svoje domovine od neprijateljskih kugli nacista nakon njihove pobune u Villefranche-de-Rouergueu. A zatim: Francuzi, vi nosite cvijeće na grob mladih jugoslavenskih heroja. Sačuvajte sjećanje na njih.* Ti su natpisi izazvali veliko negodovanje hrvatske emigracije i incidente koje su francuske lokalne vlasti i mirolju- bivi Francuzi tog kraja ubuduće svakako htjeli izbjeći.

Kako su se jugoslavenske vlasti umiješale u taj događaj? Prepisku o tome našli smo u arhivu Gradskog poglavarstva u Villefrancheu. Francuske su lokalne vlasti, krajem ljeta 1945. godine, nakon prikupljene neophodne dokumentacije za takav čin, zdrav- stvene službe, prefektura, a na zahtjev vlasnika terena i mještana grada Villefranchea, došli do zajedničke odluke da se izvrši ekshumacija i obavi častan pokop poubijanih Hrvata na novom gradskom groblju Villefranchea. U tome su ih spriječile jake kiše i poplave. U to se javio jugoslavenski Crveni križ smješten u Parizu, a obaviješten o tim namjerama od svojih sunarodnjaka iz Toulousea, s molbom da se ne poduzima nikakva akcija bez prethodnog dogovora s jugoslavenskim vlastima. Prvim dopisom se javio zastupnik jugoslavenskog Crvenog križa, izvjesni dr. Jovanovitch. Na svim dokumen- tima jugoslavenski funkcionari potpisivali su se s -tch, ili ch. Prepisku preuzima dr. D. Vitkovich, poslanik jugoslavenske vojne misije u Toulouseu, i već u pismu od 4. kolo- voza 1945. godine termin *poginuli Hrvati* zamijenjuje s *poginuli Jugoslaveni*, izražavajući želju da zajednička komisija provede anketu, utvrdi identitet žrtava, odluči se za teren, te podigne žrtvama spomenik. Istodobno moli gradonačelnika da ga detaljno obavijesti o događaju od 17. rujna 1943. godine. Gradonačelnik je već 9. rujna odgovorio kako je

moguće da u grobu počiva od 18 do 30 tijela, svjedoka nema, a da utvđivanje identiteta neće biti moguće jer su gola tijela bila nabacana u iskopanu zajedničku rupu, koju su Nijemci, na zahtjev policije, mještana i poglavarstva, morali zasuti živim vapnom da se izbjegnu neželjene zdravstvene posljedice. A zatim gradonačelnik opisuje događaj po sjećanju i bilješkama.

Već 29. rujna 1945. godine gospodin Vitkovich javlja gradonačelniku da je obavijestio jugoslavensko veleposlanstvo u Parizu, koje će poduzeti daljnje korake za *podizanje spomenika tim mladincima koji su više voljeli smrt nego se boriti protiv francuskih snaga otpora*, a da sam događaj predstavlja *vrlo veliku nacionalnu vrijednost*. Dr. Vitkovich daje u pismu sugestije da se teren ogradi i obilježi, njihovih obitelji radi, i ispričava se gradonačelniku zbog te svoje sugestije, dodajući da jugoslavenski Crveni križ nema sredstava da to sam učini, jer idalje skuplja pomoć za ugrožene Jugoslavene u njihovoj zemlji, gdje vladaju velika nezaposlenost i jaka kriza, a kojima je poslao značajne prikupljene svote novca. Ispričavajući se što govori o tim detaljima, no dakako bez ikakve loše intencije. On samo želi upoznati gradonačelnika sa stanjem u njegovoj zemlji, zemlji koja pozna njihov kraj, i želi samo naglasiti kako taj događaj ima *vrlo veliko značenje za Jugoslaviju*. Komunistička Jugoslavija je događaj odmah okrenula u svoju korist.

I tako je jugoslavensko veleposlanstvo, s tadašnjim veleposlanikom Markom Ristićem, uzelo u svoje ruke događaj, uputilo svoje prve poslanike na svečanu komemoraciju 1946. godine. Bili su upućeni zastupnik Hrvatskog sabora, i istodobno zastupnik jugoslavenskog sabora, opunomoćni ministar i savjetnik u jugoslavenskom veleposlanstvu, potpukovnik Mato A. Jakšić sa suprugom, general Vjekoslav Klišanić, pukovnik Brana Barjaktarović, vojni ataše pri veleposlanstvu. Tako je sve krenulo drugim tokom, hrvatski vojnici 13. SS divizije postali su *jugoslavenski vojnici*, hrvatska znamenja pretvorila su se u komunističku zvijezdu petokraku, a sinovi hrvatskih obitelji, čiji posmrtni ostaci počivaju u tuđoj zemlji, nisu mogli biti identificirani barem putem dokumenata i znanstvenih istraživanja tijekom proteklih pedeset godina, niti su njihove obitelji smjele tragati za njihovim posmrtnim ostacima. No stanovnici Villefranchea, predvođeni ANACR-om, zahvalni upravo tim Hrvatima, jer su se Nijemci nakon njihove pobune definitivno povukli iz Villefranchea, suosjećaju s njima i njihovim nepoznatim obiteljima, jer baš njima zahvaljuju svoje brzo oslobođenje od Nijemaca.

Umjesto da se razvijalo prijateljstvo između Hrvata i Francuza, sklopljeno u Villefrancheu silom prilika, počelo se i u Villefrancheu, simpatičnom gradu, njegovati Francusko-jugoslavensko prijateljstvo. Po francuskim ratnim zakonima teren je otkupljen od privatnog posjednika i predan u vlasništvo Jugoslaviji. Dana 9. listopada 1950. godine jugoslavenske vlasti su podigle spomenik – zvijezdu petokraku uz svečanu francusko-jugoslavensku komemoraciju, uz himne obiju zemalja i prisustvo počasnih vojnih i civilnih dostojanstvenika. Jugoslavenske vlasti su inzistirale na proširenju značenje pobune – na sve jugoslavenske borce poginule u Francuskoj tijekom drugog svjetskog rata, a za *slobodu i obranu od fašizma*. Ali kao što je to bilo uobičajeno od prve komemoracije, 17. rujna 1944. godine, lokalni tisak je najavljivao komemoraciju poginulim Hrvatima, toliko su se oni familijarizirali s riječju Hrvat. U svom govoru 1944. godine, u povodu prve komemoracije, dok je rat još trajao, govornik gospodin Gase, povratnik iz nje-mačkog logora, izražava želju da se zauvijek sačuva ovo sjećanje na poginule Hrvate, uz nadu da će i drugi narodi posjećivati grobove nepoznatih francuskih boraca poginulih u njihovim zemljama.

U povodu komemoracije govorilo se i u nekim drugim lokalnim listovima, a svake godine su mještani pokušavali ponešto više reći o tom događaju. Tako list *Villefranchois*, u broju 14 iz 1984., donosi pjesmu *Fils de Croatie (Sinovi Hrvatske)*, koju je napisao Franc Ville, mladi Villefrancheoa, a na temelju pričanja svojih mještana. Pjesma je dirljiva, ima osam strofa po osam stihova, koju je *Francusko-hrvatsko prijateljstvo* prenijelo u lokalnom listu *Le Courier de la Bievre*, broj 14, prosinac 1984., koji izlazi u 50.000 primjeraka, uz opširniji osvrt o događaju. Evo nekoliko tih stihova:

*I oni su morali napustiti svoju zemlju,
Da idu u borbu,
Ti sinovi Hrvatske (...)
Djeco Hrvatske
Umrli ste u Francuskoj
Pali ste na našem tlu
I za svakoga od nas
Koji živimo u Villefrancheu,
Vaša herojska gesta
zauvijek je ugravirana.*

*Uvijek ćete ostati
prisutni u našim sjećanjima (...)
Vaša smrt je postala
Dio naše povijesti
A sjećanje na vas
Bit će dio naših života.*

Tako se Društvo nastojalo uključiti u sve što je bilo hrvatsko i za dobro Hrvatske i Hrvata i dati svoj doprinos.

Umjesto zaključka

Sreli smo predsjednicu društva *Francusko-hrvatsko prijateljstvo*, gospođu Mariju Tomulić, u Institutu za suvremenu povijest još u tijeku rata, 1992. Ona se željela povezati s djelatnicima Instituta radi zajedničke humanitarne i kulturne djelatnosti, a posebno je htjela da znanstveni povijesni institut dade svoj obol ispravljanju pogrešnih povijesnih činjenica, oko čega se trudilo njezino Društvo mnogo prije početka novoga rata. Odmah nakon početka rata, 4. prosinca 1991., Društvo se preregistriralo i proširilo svoju djelatnost na humanitarnu pomoć Hrvatskoj i Hrvatima. Od 1991. do 1994., skuplja humanitarnu pomoć, piše francuskim masovnim medijima, političarima, kulturnim radnicima, pokušavajući ispraviti njihovu 50-godišnju iskrivljenu sliku o Hrvatima i Hrvatskoj. Dijeli plakate, šalje članke, organizira izložbe, koncerte u humanitarne svrhe. Svagdje i na svakom mjestu pokušava objasniti događanja i time djelovati na javno mnijenje i izmijeniti francuski službeni stav prema Hrvatskoj. Povezala sam je s društvom *Francusko-hrvatska solidarnost* čiji sam član, nastalo početkom rata, 1991., a na prijedlog gospođe Eliane Drach, francuske novinark, supruge Hrvata, koja se baš našla u Zagrebu u početku rata. Oba društva i danas surađuju. Tom prilikom je gospođa Tomulić predala Institutu izbor iz dokumentacije o radu svog društva, koja je vrlo obilna i zanimljiva, a traje od 1968. godine.

Našu pažnju je, međutim, privukla priča gospođe Tomulić o borbi s francuskim vlastima za priznanje hrvatske nacionalnosti u njenim dokumentima, pa smo je zamolili da se i ti dokumenti nađu u dosjeu dokumenata predanih Institutu. Naime, gospođa Tomulić iselila se iz Hrvatske 1966. godine sa suprugom i djecom. U Hrvatsku se nisu vraćali, poput mnogih Hrvata, do 1990. godine.

Iz priloženih dokumenata saznajemo da se, sada već pokojni Josip Tomulić, suprug, borio s *Alliance française*, međunarodnom školom za francuski jezik i civilizaciju, da mu se u rubriku *nacionalnost*, upiše, kako je on to naznačio u svojim papirima: *Hrvat*. Direktor škole mu je pismeno odgovorio, da mu ne može u tome udovoljiti, jer među 120 nacionalnosti, koliko ih njegova škola već ima upisanih, hrvatska nacionalnost

službeno ne postoji. Za Francusku postoji samo jugoslavenska nacionalnost za sve jugoslavenske federalne jedinice. Uzalud se gospodin Tomulić trudio dokazati, pismenim putem, da za njega, Hrvata, postoji razlika između državnosti i nacionalnosti. Direktor škole ipak izražava žaljenje što ne može udovoljiti želji gospodina Tomulića, no tješi ga da je njegova škola ionako preopterećena tolikim brojem nacionalnosti u kartotekama, pa se nada da odbijanje njegova zahtjeva neće previše ožalostiti gospodina Tomulića. Upisan je u školu kao Jugoslaven protiv svoje volje.

Gospođa Marija Tomulić oštro se borila s pariškom prefekturom, da joj se u obnovljenju službene papire u rubriku nacionalnost unese: *Hrvatica (Croate)*, kao što joj je to bilo udovoljeno već 1966. godine, od njenog dolaska u Francusku. Naime, kompjutorizacijom, francuska administracija poistovjetila je nacionalnost i državnost za sve sada već ex-jugoslavenske republike, izazivajući nezadovoljstvo mnogih njihovih pripadnika. Uz sve potvrde da je Hrvatica, koje je dobila od hrvatskih vlasti na osobni zahtjev gospođa Tomulić nije sama mogla ništa učiniti. No ona se s time nije mirila. Uzela je odvjetnika pri sudu, gospodina Jacquesa Isornija, nekad branitelja maršala Pétaina, da brani njen zahtjev. No i on dobiva niječan odgovor, uz tvrdnju da za Francusku postoji samo jedna službena nacionalnost za sve jugoslavenske federalne jedinice: *jugoslavenska*, što je uneseno u kompjutor. Nakon mnogih prepiski između odvjetnika, prefektore i njene potprefektore, gospođa Tomulić vraća pasoš i ostale dokumente potprefekturi. No kako je gospođa Tomulić izuzetno cijenjena u svojoj potprefekturi, dobila je ipak satisfakciju. Potprefektura Antony uvela je novu rubriku unutar Jugoslavije, podrubriku Hrvatska, te se *hrvatska nacionalnost* ponovno našla na dokumentima gospođe Tomulić, prije raspada Jugoslavije.

Da to nije bio izolirani slučaj, jer diljem svijeta hrvatski iseljenici su se susretali s tim problemom, navest ćemo i pismo upućeno 30. listopada 1986. gospođi Tomulić, dugogodišnjoj pretplatnici *Hrvatske revije*, od samog tadašnjeg urednika *Hrvatske revije*, u Barceloni, dobro nam poznatog gospodina Vinka Nikolića, kojemu se gospođa Tomulić obratila za pomoć. *Nažalost, ja ništa ne mogu pridonijeti ovoj Vašoj stvari. Vašoj i našoj stvari! Koliko znam to nije nikome (gotovo nikome) uspjelo, jer mi nemamo države, a općenito je prevladalo shvaćanje, da je nacionalnost jedno te isto što i državnost. Naša državnost, ako je i ne želimo priznati, jest Jug. Prema tome, obrazloženje Prefektore je 'ispravno', i meni se čini da nema smisla otvarati ovu borbu, jer je ne ćete dobiti, i mogli biste imati loše posljedice. Nije da Vam ja savjetujem, da napustite jednu časnu borbu, ali protiv nečasnom vremenu i ljudima u njemu, ne ćete pobijediti. Koje pokušavao sličnu borbu, redovito ju je izgubio. Uostalom, svima nama piše da smo iz Jug., i meni se čini, da bi bilo dosta postignuto, ako Vam označe Yougoslave d'origine Croate.*

Vi učinite kako mislite, da je najbolje, ali ako to morate prihvatiti, ne smatrajte to osobnim porazom, jer prije Vas svi smo mi doživjeli takav poraz, koji nije drugo nego posljedica poražene Hrvatske.

Vratimo se društvu *Francusko-hrvatsko prijateljstvo*. Obilježavajući 47. godišnjicu pobune Hrvata, 17. rujna 1990., Društvo, uz uobičajenu obavijest o komemoraciji i svetoj misi, izražava svoje neobično zadovoljstvo što može priopćiti Francuzima da je konačno Hrvatska, na svojim prvim slobodnim izborima nakon pedeset godina, mogla izabrati put demokratizacije i građanskih sloboda, a što joj je dugi niz godina bilo uskrćeno. Društvo izražava nadu da će obitelji poginulih hrvatskih vojnika moći, napokon, same doći na grob svoje djece i muževa, okititi ga cvijećem, zapaliti svijeće uz skrušenu molitvu, toplo zahvaljujući svima koji su godinama bez njih čuvali uspomenu na te mlade ljude, jer je njima samima to bilo dosada uskraćeno.

Nažalost, godinu dana kasnije, 17. rujna 1991., Društvo je svoju radost zamijenilo užasnošću zbog ponovne srpske i jugoslavenske agresije na Hrvatsku, pa u lokalnom listu čitamo uz ostalo i ovu rečenicu Društva: *Ponekad, nažalost, prošlost dostiže sadašnjost u tragičnom ponavljanju povijesti.*

Počeo je novi rat na hrvatskom tlu protiv same Hrvatske. Hrvatske obitelji će ponovno morati tragati za grobovima svojih najdražih, koji na tlu svoje zemlje ostavljaju svoje živote za njenu slobodu. Među njima su i životi mnogih nedužnih hrvatskih žena, djece, staraca, bolesnika, koji su u srpskom etničkom čišćenju jednostavno nestajali, a čiji broj će se tek naknadno moći i morati utvrditi, ali ne tek nakon pedeset godina kao što se dogodilo nakon prethodnog rata. Hrvatska je slobodna i nezavisna, ona će ovoga puta upravljati svojom poviješću.

Društvu *Francusko-hrvatsko prijateljstvo* u Parizu i njegovoj predsjednici izražavamo svoje poštovanje.

Zlata Knezović